

Col·loqui de Lingüística de la Universitat de Barcelona (CLUB)
L'Argumentació
Setzena edició. Barcelona, 14 de novembre de 2005

Argumentació i retòrica, una descoberta formal i ideològica

Xavier Laborda Gil
(Universitat de Barcelona)

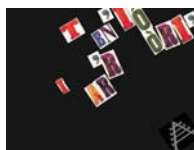

Fig. 1.- Frontispicis de la presentació de la ponència a CLUB 13.

1 Vigència de la tradició retòrica

El vessant més actual de la Retòrica és la teoria de la argumentació. Des del darrer terç del segle xx es considera el metallenguatge de la Retòrica com una ciència molt pertinent en els fenòmens de persuasió social i interpersonal. I aquest prestigi és perquè els principis retòrics sobre l'argumentació i les seves modalitats aporten un coneixement perspicaç i pràctic de les interaccions comunicatives. És de notar que la tendència actual enllaça amb els termes de l'antiga Retòrica. I, en beure de les fonts doctrinals de l'antiga Retòrica, interroga de bell nou els seus principis i els projecta sobre entorns actuals, com són la negociació i la mediació lingüística, i sobre la pragmàtica.

Sota una perspectiva històrica, volem considerar dos moments de la Retòrica. Per una part, és convenient presentar els elements de la fundació de la Retòrica, que combinats assoleixen un caràcter socialment

i formalment revolucionari. Per l'altra, resulta profitós comprovar quines aportacions recents hi ha sobre la teoria i la pràctica de l'argumentació. La interpretació històrica que fem en aquestes pàgines, vol acollir-se al recurs selectiu de presentar dues pàgines de la tradició: els principis de la fundació, com a programa immarcescible, i algunes realitzacions recents, com a prova de la seva modernitat i com a al·licient per a noves contribucions.

Fig. 2.- Una casa al palmell de la mà, com a imatge de la Retòrica, el primer metallenguatge.

2 Retòrica del raonament

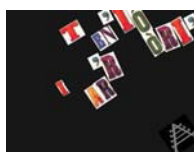
Heus ací un resum ben breu i lluminós dels vint-i-cinc segles de la història de la retòrica redactat per Roland Barthes al seu brillant compendi sobre “La retòrica antiga”. Afirmar el següent:

“La retòrica aristotèlica posa l'accent en el raonament; l'elocució (o jurisdicció de les figures) no és més que una part; després passa el contrari: la retòrica s'identifica no amb els problemes de la prova sinó de composició i d'estil.” (Barthes 1970:94)

Segons Barthes, hi ha una retòrica del raonament i la prova. És la primera retòrica, la que funda la ciència. I hi ha una segona retòrica, ja sota la tutela de la poètica, que s'ocupa de la composició literària i l'estil.¹ Si deixem a banda aquesta segona retòrica, que és la més dilatada en el temps i la que ha tingut una comesa subsidiària, tenim entre les mans la retòrica de l'argumentació. És l'original i també la que pertany a

---

¹ Vegeu sobre els cicles històrics de la retòrica Garrido Medina (1997:25-31). I, com a il·lustració de l'interès de l'anàlisi elocutiva, són dignes d'atenció els relats de Flavia Company, *Trastornos literarios* (2002), en els quals desenvolupa un imaginatiu exercici d'estil a l'entorn de les figures retòriques.

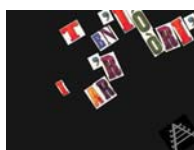

la nova retòrica. I en ella distingim uns trets formals i conceptuals molt rellevants, sobre els quals versa el nostre comentari.

Fig. 3.- Exemples de textos retòrics i publicitat: a) il·lustració de Joan Domingo; b) publicitat de Pirelli; c) portada de la revista *Treball* (ICV).

La retòrica és l'art de raonar, l'art de persuadir l'auditori en un entorn públic i d' aconsellar els interlocutors d'un entorn social o privat. I en el seu naixement hi ha una descoberta formal i una descoberta ideològica. Aquesta extraordinària conjunció pot explicar la raó de la gran repercussió de la retòrica. Comporta una repercussió científica, atès que és el primer model que interpreta la producció discursiva. També, i molt especialment, constitueix els fonaments de la política i de la democràcia. Les descobertes formal i ideològica no són casuals, sinó que van lligades per una necessitat històrica. Com postula Juan José Millás (*Visión del ahogado*, 1977), “no hi ha descoberta ideològica que no

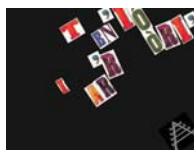

estigui precedida d'alguna manera per una descoberta formal". I la retòrica és una descoberta ideològica fonamentada en la descoberta formal de l'argumentació.

Fig. 4.- Mostra de text retòric en un prospece publicitari del Servei d'Esports de la Universitat de Barcelona (2005).

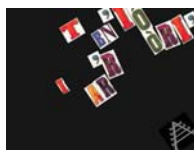
Com a disciplina de la comunicació persuasiva, la formulació de la Retòrica suposa una descoberta formal. Més exactament, és una doble descoberta formal: la de la prosa i la de les causes persuasives. En primer lloc, és la descoberta de la prosa com a gènere discursiu que excel·leix

per la seva eloqüència. Els sofistes –Gòrgies, en especial– equiparen la prosa al gènere de la poesia, que fins aleshores havia estat l'única forma expressiva dels coneixements literari i filosòfic. Equiparen la prosa a la poesia i distingeixen la prosa com a patró discursiu de la comunicació pública. La prosa no tan sols aporta diferències estilístiques respecte de la poesia, sinó que estableix les condicions òptimes per a l'argumentació. La poesia, en girar sobre l'eix de la trama versal de l'estrofa, té un caràcter tradicional en l'expressió i en els tòpics. Per contra, la prosa no pot girar sobre sí mateixa, no troba suport en la versificació i la rima, i ha d'avançar en descoberta pel discurs. És per això que la tipologia formal de la prosa afavoreix l'exposició i l'argumentació. Esperona el discurs cap endavant, cap a nous assumptes, arguments i conclusions.

La segona descoberta de caràcter formal és la concreció d'aquesta natura argumentativa de la prosa. Consisteix en les causes o principis de la demostració. Amb aquesta finalitat la retòrica estableix els tres gèneres discursius: a) gènere del fòrum o judicial, b) del parlament o deliberatiu i c) de l'espectacle o epidíctic. I esbrina també quines són les causes idònies a cadascun dels gèneres. El primer gènere en perfilar-se doctrinalment és el judicial, tal com indica Roland Barthes (1970:90): “Resulta curiós comprovar que l'art de la paraula està lligada originalment a una reivindicació de la propietat, (...) en la seva brutalitat fonamental, la de la possessió de la terra”. I per a l'argumentació judicial escau l'entimema o raonament versemblant. Per al gènere deliberatiu és indicat emprar els exemples i els antecedents. I per al gènere espectacular és recomanable aduir detalls, tot amplificant el tema per a elogiar-lo o vituperar-lo.

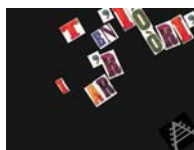
En efecte, com proclama J. J. Millás, no hi ha descoberta ideològica sense descoberta formal. I la invenció de la prosa retòrica no va ser aquella “manera ordinària de parlar i escriure que no és vers”, sinó tota una modalitat especialment apta per a la discussió entre adversaris i la confrontació de versions sobre la realitat. La prosa és una modalitat discursiva apropiada per a superar els mites i els argumentaris tradicionals; és ideal per a la invenció dialògica del pensament racional, l'erística i la dialèctica. L'historiador del pensament grec Jean-Pierre Vernant es refereix a la funció simbòlica de la prosa. Tot referint-se a la figura d'Anaximandre com a antecedent de l'elecció sofística de la prosa, afirma que “en preferir la redacció en prosa, va consumir la ruptura amb l'estil poètic de les teogonies” (1962:96).

Si la prosa és un component de la descoberta formal de la retòrica, l'altre és la teoria de la argumentació. I un corrent majoritari atorga a Aristòtil el mèrit d'aquesta realització. Entre els historiadors que exalcen el paper d'Aristòtil figura Roland Barthes. De Barthes hem llegit el fragment en que descriu les dues gran etapes de la retòrica, les de la prova i de l'estil, és a dir, les de la controvèrsia oral i de l'anàlisi literària. I coherentment atribueix a Aristòtil el mèrit de la paternitat intel·lectual. “¿És que potser la retòrica en la seva totalitat (si s'exceptua a Plató) no és aristotèlica?”, es pregunta Barthes per afirmar-ho més emfàticament. I aquesta és l'explicació de la tesi: Aristòtil sotmet la retòrica a ciència, amb el tractat homònim, i el seu principal mèrit és que, a diferència del seus predecessors, desenvolupa un art de l'argumentació. És notori el fragment inicial de l'obra d'Aristòtil, *Retòrica*, en què critica durament els seus predecessors per haver menystingut els principis de l'argumentació:

“Tots aquells qui fins ara han resumit les tècniques dels discursos no han fet res més que expressar-ne un apart ínfima, car solament les proves són tècniques, mentre que totes les altres coses són només accessòries. Certament, aquells qui han procedit així no diuen res dels entimemes, allò que constitueix el cos de la prova, sinó que la majoria de llurs obres es dediquen a tractar de coses extrínseques a la matèria en qüestió: l'odiositat, en efecte, la misericòrdia, la ira i d'altres passions de l'ànima no tracten de la matèria en qüestió, sinó que es dirigeixen al jutge.” (1354 a)

La censura que fa Aristòtil dels predecessors blasma l'interès d'aquells pels aspectes psicològics en comptes dels dialèctics, la preeminència de les facècies teatrals en comptes de les estratègies discursives, l'ús de fal·làcies en comptes de perseguir l'eloqüència. I la *Retòrica* i els *Tòpics* d'Aristòtil sistematitzen i resolen definitivament aquestes mancances i frivolitats contemporànies, a la mida del seu programa científic i del seu entorn liceístic. No obstant això, i deixant de banda l'elogi obligat de l'Estagirita, la retòrica és un fenomen més pròpiament dels sofistes que no pas aristotèlic. Als sofistes i a l'esperit renovador del seu temps es deuen les dues descobertes esmentades, la formal i la ideològica.

3 Ciutadania, igualtat i educació

La descoberta ideològica de la retòrica és indestriable de la *polis*. Al segle V aC., la ciutat grega és constituïda com un territori dinàmic, empès per la implantació d'un model mercantilista, uns valors més individualistes i un règim democràtic. És un espai social en conflicte, però que té com a forces equilibradores dos principis polítics: la *isonomia* i la *isegoria*.² Enreure ha quedat la monarquia, un poder que comporta la dominació d'un element social sobre els altres i que es considera destructiu. I la retòrica desenvolupa un paper fonamental. “La retòrica, com a expressió de la llibertat de la paraula –addueix Mortara Garavelli–, s'oposa a l'exercici autoritari del poder” (1988:19). La vida política es manifesta expressament i pública com a contesa ideològica. Ja no és l'espasa l'instrument primari del poder sinó la paraula. I les garanties constitucionals del règim democràtic són dues. Està com a primera garantia la igualtat davant la llei o *isonomia*. I associada a aquesta hi és la *isegoria*, la igualtat en l'ús de la paraula davant l'assemblea del poble.

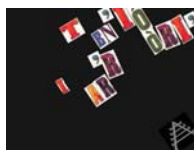
La publicitat o natura pública de les lleis així com de les discussions polítiques són la condició primera del model democràtic. I la retòrica és l'instrument necessari per a fer realitat aquest espai públic de la *polis*. Saber debatre o jutjar, saber discutir i decidir són capacitats essencials per al ciutadà d'Atenes, perquè en democràcia:

- a) qui té l'oportunitat de parlar en públic ha de cultivar el seu talent;
- b) mentre que els altres s'entrenen per comprendre, criticar i apreciar, ja que al final han de votar.

Els oradors han de forjar el seu carisma, és a dir una imatge pública influent. El carisma fa que l'audiència accepti el poder del personatge mitjançant la identificació amb les seves característiques personals, que poden ser l'habilitat social, el seny o la simpatia. El carisma substitueix la tradició com a font de poder, que es transmet per successió hereditària o privilegi de casta. Així doncs, el reconeixement públic de la persona carismàtica constitueix el subjecte com a personalitat

---

² A començaments del s. V, Alcmenón va definir la salut mitjançant un símil polític, com a equilibri entre els poders, *isonomia tōn dynámeōn* (Vernant 1965:100). La definició trasllueix l'esperit de la ciutat democràtica.

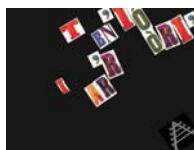
i també com a autoritat legal. Per tal que el procés sigui vàlid cal seguir els procediments electius que determina l'assemblea. Aleshores el polític esdevé un superior en la jerarquia social: té legitimitat i té poder.

Val a dir que el dret a parlar en públic és un dret ambivalent. Si bé és molt important el principi que tothom tingui dret a la paraula, això només es factible si es donen determinades condicions que afavoreixin la igualtat de condicions dels ciutadans en la contesa política. Aquestes condicions són les que promou l'ensenyament, la *paideia*, tal i com proclamen i posen en pràctica els sofistes. Per al filòsof Emilio Lledó, limitar la *isegoria*, “el dret a la paraula, en el sentit de llibertat d'expressió, és una trampa” (2000:88). Considera que això significa una simplificació aberrant. I expressa el seu judici amb un quiasme admirable:

“No es tracta que puguem dir el que pensem, sinó el fet de pensar allò que diem.” (2000:88)

I la manera d'assegurar aquesta igualtat davant la paraula és mitjançant l'educació. L'apologia de l'educació sembla una obvietat supèrflua avui en dia, atès que des de finals del s. XIX l'escolarització universal i gratuïta dels infants és una comesa de l'Estat. Però la llavor filosòfica d'aquesta realitat contemporània en educació porta la signatura dels sofistes. Els sofistes, com a professionals de la intel·ligència –segons l'etimologia del terme–, són intel·lectuals i professors. La seva contribució és tan nova i inaudita que provoca reaccions molt intenses i confrontades en els seus conciutadans. Per una part desperten molta expectació davant la novetat i l'èxit dels seus ensenyaments; per l'altra, provoquen hostilitat vers els discutidors i els esperits massa subtils. També són motiu d'escàndol per la prosperitat de les seves fortunes i encara més per la crítica radical de la tradició.

Per sobre d'aquests esdeveniments hi ha la ferma contribució de la retòrica a l'educació retòrica. La retòrica constitueix la mateixa idea de l'educació com a dimensió pública d'igualtat política i de progrés cultural dels ciutadans. Com indica Roland Barthes, “la vertadera retòrica és una psicagogia”, una formació de les persones mitjançant la paraula. Aquesta formació, “exigeix un saber total, desinteressat, general” (Barthes 1070:92). Per als que professen la lingüística també és rellevant considerar la retòrica com a model cívic que gira a l'entorn del discurs.

Tenim una síntesi de tot plegat, del valor de l'educació i del coneixement lingüístic, en les següents paraules:

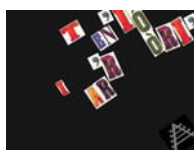
“El mecanisme de la retòrica està unit al descobriment i reconeixement del valor cognoscitiu i educatiu de la reflexió sobre la llengua.” (Mortara Garavelli 1988:9)

L'hel·lenista Jacqueline de Romilly (1988) posa de manifest uns trets paradoxals de la història del pensament a l'època de la sofística. Els sofistes, van arribar de diverses ciutats a Atenes a la segona meitat del sV a.C per impartir les seves ensenyances. Tot i la diversitat dels seus orígens, tenien una pregonera afinitat filosòfica. Els sofistes excel·lien per les seves investigacions d'estil i discurs, mostraven un esperit positivista i aplicaven una presentació dialèctica de les qüestions. I la seva primera contribució és la seva pràctica de l'ensenyament. Fins llavors l'educació estava circumscrita als aristòcrates, que eren ensinistrats mitjançant l'herència i l'exemple. Però els sofistes exerceixen de mestres. El seu propòsit és ensenyar a parlar en públic, a defensar les idees davant l'assemblea del poble o el tribunal. I estableixen una relació íntima entre la retòrica i la política. Com interpreta Romilly, “la retòrica i la política van estretament lligades, essent l'objecte de la primera arribar a la segona i proporcionar-li totes les armes per a això” (Romilly 1988:22). I encara afegeix Romilly que “l'art de decidir-se un mateix i aconsellar el altres descansa sobre la competència en argumentar”.³ En definitiva, el nou ensenyament dels sofistes exhibeix una audàcia i una perspicàcia considerables. És el judici de Romilly, que s'expressa a continuació.

“Voler ensenyar la virtut política, el judici i la clarividència ja era en sí una gran audàcia, però voler extreure tot això d'un ensenyament de l'art de l'oratòria era encara més audaç”. (Romilly 1988:67)

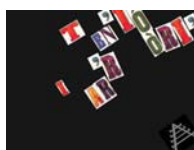
³ En un dels pocs fragments que es conserven, el sofista Isòcrates exposa el seu pensament sobre la finalitat de l'art retòric: “Els motius de creença mitjançant els qual persuadim els altres al parlar, són els mateixos que ens serveixen en les nostres reflexions personals: denominem bons oradors els homes capaços de dirigir-se a la multitud, però bons consellers aquells que saben debatre millor les qüestions en sí mateixos.” (Citat a Romilly 1988:23).

		LA RETÒRICA, UNA DESCOBERTA						
		FORMAL			IDEOLÒGICA			
àmbits		Prosa		Causas persuasives		Isonomia	Isegoria	Paideia
	dels principis	gèneres orals	gèneres públics	recursos	igualtat de drets	dret a la paraula	educació	
		Exposició i argumentació	Judicial Parlamentari Epidíctic	entimema exemples amplificació				
		Dialèctica i erística						
objectius		Saber debatre i decidir				Assolir el judici i la clarividència política		
institucions		Art retòrica: metallenguatge sobre el discurs				Paideia: escola i programes docents		

Fig. 5.- Quadre de la retòrica com a descoberta formal i ideològica.

La descoberta ideològica dels sofistes és brandar els principis de la *paideia*, l'educació. En el seu temps, però, l'educació és encara una realitat desconeguda; i és una realitat que, en ser plantejada públicament com a nova institució, desferma una viva polèmica. Són els principis que, transcorreguts els segles, doten la ciutat d'una institució que ha fet fortuna, l'escola. Poden ensenyar-se els mèrits?, poden aprendre's? Compte més l'ensenyament que l'herència? En aquests termes fluïa el debat entre els atenesos, dubtosos encara entre la concepció aristocràtica, socialment determinista, i la concepció democràtica, dinàmica i esperançadora. Per a Isòcrates la conducció de les persones vers l'excel·lència retòrica requereix la combinació de tres factors: primerament l'ensenyament, en segon lloc el vessant informal de les aptituds naturals i, finalment, un entrenament pràctic. Per a l'ensenyament i la pràctica, és a dir, el primer i tercer factors, calen entorns adients d'aprenentatge. És d'aquesta manera, tot recomanant

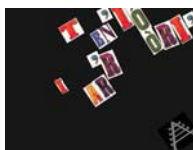
formació teòrica i ensinistrament pràctica, que la *paideia* resulta coronada.⁴

Fig. 6.- Composició gràfica del quadre de la retòrica com a descoberta.

La radicalitat de la idea de *paideia* que proclamen els rètors va del braç d'una filosofia igualment radical. El sofistes són contraris a l'essencialisme i la transcendència de l'ésser, a la idea d'una veritat absoluta i a la creença en unes divinitats justicieres. Els sofistes propugnen l'humanisme, l'agnosticisme, la veritat lligada a la utilitat i l'interès de la política per a tota la ciutadania. Tot plegat, l'aportació dels

⁴ A la tradició llatina es transmet fidelment la concepció d'Isòcrates. Ciceró considera que l'orador ideal ha de destacar en tres vessants, que són el coneixement de la retòrica –juntament amb una àmplia cultura–, unes bones qualitats innates i, en tercer lloc, exercitar-se amb perseverança. Aquesta tripartició de les qualitats de l'orador són les que apareixen a *Sobre l'orador* (*De Oratore*, 46 aC.) amb els termes d'*ars*, *natura* i *exercitatio* (I 113-133). Irònicament, de les tres qualitats Ciceró escull com a predominant el talent natural, que es compona d'una personalitat enginyosa, bona veu, aparença agradable i facilitat de paraula.

sofistes comporta una inversió dels valors tradicionals i una revolució cultural.

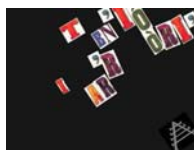
4 Actualitat del moviment de la retòrica

És paradoxal que el programa sofistic, tan nou i vigorós en el seus continguts i instruments, hagi estat objecte per part de la historiografia d'una interpretació condescendent i molt negativa. El resultat és que els sofistes han quedat etiquetats com a grans mestres (un inici elogiós), però que desafortunadament van esmerçar la seva saviesa pels camins pretesament torts del relativisme (i una conclusió negativa). En aquest judici historiogràfic no es pren en consideració els tres grans mèrits seus: la institució educativa, el metallenguatge de la retòrica i una filosofia antropològica. Tanmateix hi ha un corrent interpretatiu de signe positiu. L'hermenèutica aporta aquesta visió elogiosa, de l'antropologia discursiva que inauguren els sofistes. És un representant destacat de l'hermenèutica el filòsof Emilio Lledó. Llegim un judici de Lledó, en el qual glossa la contribució sofística.

“La veritat mai ha estat un concepte absolut. És dels homes. Els grecs que van descobrir aquesta veritat compartida van inventar l'única paraula que pot fomentar-la i sense la qual tota democràcia és una paròdia, que es converteix en oligarquia democràtica, pseudo democràcia poligràfica. La paraula que dona sentit a la democràcia és Paideia, educació.” (Lledó 2000:88)

L'abast crític del moviment retòric ha quedat històricament entelat per la filosofia idealista de Plató, la categòrica d'Aristòtil o la racionalista de Descartes. Són models de coneixement essencialista, que discorren sobre principis incompatibles amb el model retòric. Dissortadament, el prestigi d'aquestes filosofies absolutes ha dificultat l'acurada interpretació del llegat sofistic. Tanmateix, la historiografia reconeix en el programa retoricista una capacitat crítica remarcable. El sofistes aporten una crítica radical de totes les creences, en nom d'una raó metòdica i exigent. Estableixen el principi de la relativitat dels coneixements. Donen impuls al racionalisme i a l'escepticisme, atès que postulen una filosofia que no revela sinó que raona i prova. I promouen

punt aquest judici és precís. No obstant, el judici de Romilly és digne d'atenció per una raó: l'èmfasi de l'assertió revela una ferma convicció de la filòloga en la vigència del programa retòric.

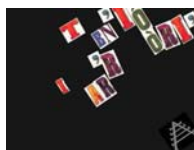
Hi ha altres mostres de l'actualitat de la retòrica, que adduïm a títol d'exemple. A l'obra de Mauricio Beuchot, *La retòrica como pragmática y hermenéutica* (1998), hi trobem una història de la lingüística original. Beuchot fa un relat del pensament sobre el discurs a partir dels conceptes de la pragmàtica. Empra la perspectiva contemporània de la pragmàtica per explorar la història de la retòrica. Aquesta elecció paradoxal és una expressió realista del punt de vista de l'historiador actual. Si tota història és un relat científic que elabora l'investigador, la seva interpretació dels documents històrics connecta amb els interessos i les preguntes del seu present. I la connexió entre retòrica i pragmàtica és pregona com a disciplina del discurs. Beuchot escriu, més exactament, una breu història de la retòrica. I tracta de les aportacions d'onze autors, començant per Aristòtil i Ciceró i acabant amb Hans-Georg Gadamer i Paul Ricoeur. Aquí tenim, doncs, una presentació històrica, un relat del trajecte.

Diguem ara alguna noció sobre la retòrica com a xarxa, com a teoria. Quan passem a una visió integrativa de la teoria retòrica, creiem rellevant també l'aplicació de la perspectiva de la pragmàtica. I considerem la retòrica com a estudi dels principis que regulen l'ús del discurs persuasiu. Els seus principis –enunciats a l'estil de la pragmàtica– són el situacional, el processal i el provatori. L'esquema que segueix és una succinta nota que remet a un procés de notable abast, atès que suposa una interpretació nova de la retòrica.

- 1 *Principi situacional*, que instrueix sobre l'adequació dels discursos als factors de l'auditori, la finalitat i les circumstàncies. Introdueixen els termes d'al·locució i de gèneres discursius. L'al·locució és un entorn oral⁵ de

---

⁵ La comunicació oral es desenvolupa en tres entorns, conversa, entrevista consultiva i al·locució, d'acord amb el seu grau de planificació i de formalitat expressiva. La conversa és espontània, informal i col·loquial, i no té un propòsit determinat; per exemple, una salutació o una confidència. L'entrevista respon a una planificació, presenta una expressió estàndard i té un propòsit instrumental, com comprar o vendre, consultar un especialista, etc. L'al·locució està molt planificada, és formal i abasta un propòsit institucional. Els esmentats entorns

comunicació formal i molt planificada propi d'un àmbit d'intercanvi institucional.⁶ Els factors situacionals se sintetitzen en tres gèneres públics: judicial, deliberatiu i epidíctic.

- 1.1 judicial, que tracta de la defensa o acusació sobre fets del passat;
- 1.2 deliberatiu o gènere del debat parlamentari o entre gent d'un grup, que consisteix en proposar acords;
- 1.3 epidíctic o gènere de l'exhibició retòrica que elogia o censura un assumpte, per tal d'aconseguir l'adhesió del públic.

2 *Principi processal*, segons el qual parlar és seguir l'ordre d'un procés que es compon de cinc operacions discursives: argumentativa, seqüencial, lingüística, memorística i teatral.

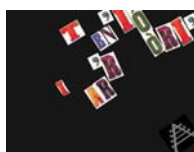
- 2.1 ideativa o inventari de registres i tòpics;
- 2.2 seqüencial o ordenació de les parts, els patrons discursius (narració, descripció, diàleg) i els temes;⁷
- 2.3 lingüística o l'elecció de paraules clares i adients per tal d'expressar les idees;
- 2.4 memorística o recursos i instruments per recordar les idees precedents;

---

están relacionats amb els intercanvis de caire interpersonal, social i institucional, respectivament.

⁶ Els àmbits d'intercanvi són l'interpersonal, el social i l'institucional. L'intercanvi interpersonal es produeix com a conversa, és espontani i informal, i estableix relacions d'igualtat entre els interlocutors. L'intercanvi social es dona en l'entrevista consultiva, condicionada pels rols i la situació dels parlants. L'intercanvi institucional es manifesta en al·locucions, discursos públics que estan paütats i resulten formals.

⁷ Els patrons discursius són formes prototípiques d'organització dels discursos, que conformen els principals i més complexos recursos comunicatius entre els parlants: a) el descriptiu, que reflecteix com són les coses; b) l'argumentatiu, que explica les opinions sobre les coses o per què les coses són com són; c) el narratiu, que reflecteix què passa al món i què fan els éssers; d) el directiu, que reflecteix la voluntat que els altres facin quelcom o que les coses siguin d'una manera determinada; e) l'expressiu, que reflecteix les reaccions emocionals davant interaccions o esdeveniments.

2.5 teatral o de la dicció, l'entonació i la comunicació no verbal.

3 *Principi provatori*, que estipula les principals causes persuasives que indueixen l'interlocutor a creure o fer alguna cosa. Són les causes del *lógos*, *páthos* y *éthos*.

3.1 *lógos* o recursos lògico-discursius (narració, argumentació), tòpics i argumentari;

3.2 *páthos* o emocions a què s'indueix l'audiència;

3.3 *éthos* o carisma de l'orador prudent, veraç i bondadós.

Aquesta és una síntesi de la retòrica, expressada al gust de la pragmàtica. A més de la comunicació pública o al·locutiva, hi ha altres entorns comunicatius, els de l'entrevista i la conversa,⁸ pels quals s'ha interessat la retòrica. Es tracta d'una retòrica no ja pública sinó interpersonal (Gallardo 2001). La retòrica interpersonal considera els aspectes intencionals o il·locutius de l'emissor i els reactius o perlocutius del destinatari. I afegeix a l'anàlisi pragmàtica el component psicològic. En formen part del component psicològic els mòbils i les estratègies. Els mòbils apel·len a tres tipus de mecanismes psicològics (Laborda 1996:67), els de conformitat, identificació i interiorització.

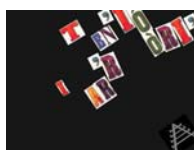
— conformitat: mitjançant arguments externs que apel·len al jo conceptualitzador,

— identificació: mitjançant arguments que es dirigeixen al jo socialitzat,

— interiorització, mitjançant arguments interns que invoquen el jo primari.

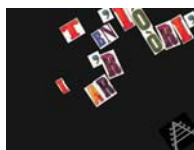
---

⁸ L'entrevista és un entorn oral de comunicació, caracteritzat per una expressió estàndard i una estructura planificada; es produeix en un àmbit d'intercanvi social, en el qual els interlocutors actuen d'acord a rols i a propòsits instrumentals. La conversa és l'entorn comunicatiu oral de caràcter interactiu, espontani i informal, l'estructura del qual és l'intercanvi lingüístic -mútuament satisfactori- a partir de torns de paraula.

S. Fish (1989)	J. de Romilly (1988)	M. Beuchot (1998)
J. Mulholland (2003)	C. Mendieta (2002)	Rubio i Puigpelat (2000)
J. J. Millás (2000)	J. J. Millás (2004)	F. Company (2002)

Figura 8.- Portades de diverses obres de desenvolupament de la Retòrica.

Els tres mòbils, per la seva banda, s'actualitzen respectivament amb les tres estratègies bàsiques de persuasió (Laborda 1993:83): d'instrucció, altruista i de sanció.

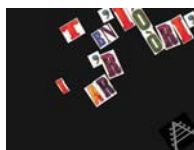
— l'estratègia d'instrucció apel·la a la raó i a la sobrietat i consisteix a proporcionar al receptor raons o justificacions per preferir un comportament. El persuasor se centra bàsicament en la validesa argumental del seu missatge. Per exemple, la presentació dels avantatges d'un producte o una conducta prem l'estratègia d'instrucció (“conduir atent i descansat dona seguretat a la conducció”).

— l'estratègia altruista es basa en les relacions d'identificació i emotives entre els interlocutors. El parlant cerca, sobretot, la identificació del destinatari amb el seu missatge. El destinatari actua per un impuls ètic o bé per un sentiment de simpatia o admiració. El resultat és que el destinatari té la gratificació de sentir-se inclòs en un col·lectiu èticament desitjable (“sigues digne del teu equip i demostra tot el que pots fer l'equip guanyi”).

— l'estratègia de sanció basa el seu mecanisme en el càstig o en la recompensa; l'estratègia formula un compromís de l'emissor segons quina sigui la reacció del destinatari. El càstig o recompensa poden ser materials (“tots els compradors rebran un obsequi”) o simbòlics, com ara una pressió psicològica (“si fas el que et dic t'estimaré”).

Un desenvolupament prometedor és el de la negociació (Mendieta 2002; Mulholland 2003). I ho és pels resultats que permet aconseguir, però també per les implicacions teòriques que es donen. En els processos de negociació s'apleguen elements de retòrica, pragmàtica i psicologia. Són elements que permeten comprendre i mirar de resoldre situacions de conflicte. És digne d'atenció el benefici en aquest camp tant de la vida social dels interessants en el conflicte com en el món de la recerca en comunicació.

Per acabar volem esmentar l'entorn específic de la negociació, perquè aporta una pràctica i una reflexió sobre l'argumentació molt profitoses. La negociació és un marc dialògic que tracta del maneig de situacions en què intervenen agents amb interessos confrontats. El negociador bo té les habilitats per dialogar i aconseguir concessions de l'altra part. Però el negociador excel·lent no tan sols és capaç d'actuar

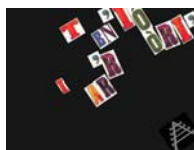
així sinó que també sap per què actua d'aquesta manera. La diferència és qualitativa i es resumeix en els coneixements dels principis retòrics.

Una màxima de la negociació és que no s'hi va a guanyar o a sotmetre l'altre. En comptes d'això cal promoure que les dues parts facin concessions i que obtinguin satisfaccions. En aquest sentit són totalment contraris els entorns de l'erística i de la negociació. Una mostra de l'esperit erístic, de confrontació i afany de domini, és una irònica obra del filòsof Arthur Schopenhauer, *L'art de tenir sempre raó*, escrita el 1830. És la idea que equivocadament es té del moviment sofistic i que presenta l'argumentació com un aparell d'anorreament simbòlic de l'interlocutor. Per contra, la negociació suposa una aplicació de l'art de raonar a partir d'una actitud constructiva. Això es tradueix en no competir sinó en buscar la col·laboració de l'antagonista, en respectar les peticions i l'estil del contrari, en escoltar més que no pas argumentar i, finalment, en no prendre les qüestions de manera personal, sinó més bé sota un rol funcional.

Hi ha una màxima de la negociació que té un abast psicagògic o de conducció de la pròpia personalitat. La màxima planteja la conveniència de conèixer-se millor i, a partir d'aquest coneixement introspectiu, progressar en l'actuació personal. El control de les emocions, l'elecció d'estratègies i de tècniques i la planificació de la negociació són altres aspectes rellevants de la negociació. Negociar suposa conèixer i conèixer-se. Amb aquesta doble capacitat, la del coneixement material del món i de les tècniques comunicatives, i la del coneixement personal, podem ser capaços de controlar les emocions i la pressió per tal d'obtenir resultats. És justament aquest el veritable ensenyament de la retòrica.

5. La vertadera argumentació retòrica

Argumentar no és necessàriament lliurar una contesa. La passió de confondre l'adversari ens fa intolerants; i es perd el gust per la veritat, la paciència, la cortesia i el sentit del veritable diàleg. Llegíem de Roland Barthes la seva presentació de la vertadera retòrica com a "psicagogia", com a formació de les persones mitjançant la paraula. És una formació que "exigeix un saber total, desinteressat, general" (Barthes 1070:92). És una formació que ensenya a participar en les controvèrsies de la vida

pública i política. Comporta dominar la tècnica de les antologies, és a dir, saber defensar dos punts de vista, que són elogi i vituperi d'un mateix assumpte. Vet aquí un recurs rigorós de mesura i confrontació, que forma part de l'art retòric de l'*eubulia* o de decidir bé.

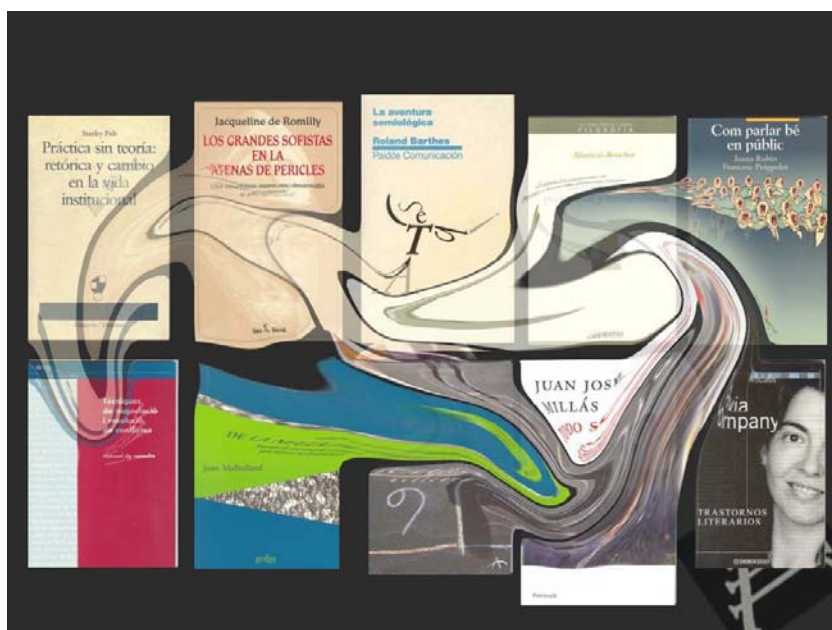
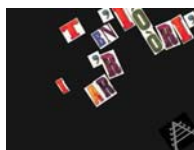

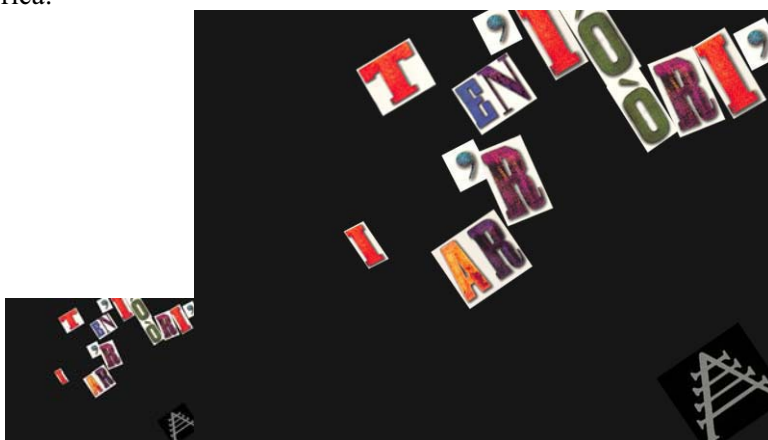
Fig. 9.- Il·lustració conjunta d'obres recents sobre Retòrica, sota l'efecte gràfic d'una fusió de la obres, com a símbol de la seva interacció.

Però la retòrica és força més que la capacitat d'examinar críticament tòpics i tradicions ideològiques. La retòrica és un programa de recerca sobre la tirania i la democràcia o, dit en altres mots, sobre les possibilitats de la llibertat i els mitjans de garantir-la. I perquè assoleix aquesta funció, asseverem que la retòrica és una descoberta ideològica. També és una descoberta formal en tant que cultura rica i afortunada a la dilatada tradició occidental. En paraules de Barthes, la retòrica és una "supracultura":

“La retòrica dóna accés a quelcom que cal designar com una supracultura: ha estat l'única pràctica (juntament amb la gramàtica, nascuda després d'ella) a través de la qual la nostra societat ha reconegut el llenguatge, la seva sobirania”. (1970:88-9)

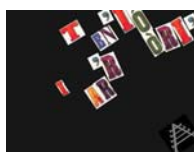

Barthes destaca la dimensió metalingüística o formal de la retòrica. I indica que la retòrica és als fonaments de la cultura occidental, perquè fa del coneixement del discurs el seu principi més poderós i renovador. Al capdavall, les dues vessants de la descoberta conflueixen en una realitat unitària, que és la realitat del diàleg, de la comunicació entre la tradició i la modernitat. Aquest és el mèrit dels sofistes. En paraules de Romilly, els fundadors de la retòrica són “un exemple privilegiat del diàleg continu que s’estableix i sens dubte s’establirà sempre entre els innovadors i el seu públic” (1989:239). El diàleg continu dels innovadors ens ha convidat aquí a parlar sobre argumentació i retòrica. Guardem com a horitzó ideològic per a una prometedora argumentació el llegat sofistic de l’humanisme, l’agnosticisme, la veritat lligada a la utilitat social i l’interès de la política per a tota la ciutadania.⁹ I sobre aquest horitzó destaquen les figures dels rètors, que van ser consellers polítics al mateix temps que lògics. Van ser estilistes al mateix que científics. Però volgueren presentar-se simplement com a mestres de retòrica.

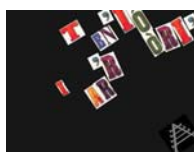
---

⁹ Un autor que il·lustra esplèndidament com es pot aplicar avui en dia el programa retoricista és Juan José Millás. Com a novel·lista i periodista, Millás excel·leix amb una obra diversa, que es caracteritza per les reflexions metalingüístiques i per la capacitat argumentativa. A *Articuentos* (2000) o *Todo son preguntas* (2005), per exemple, brolla aquest esperit sofistic, en el sentit d’estimació de la vida política com a màxima dimensió col·lectiva i l’ús de la retòrica com a instrument d’indagació sobre la veritat.

Bibliografia

- ARISTÒTIL (350-335 aC) *Retòrica. Poètica*, traducció de J. Laita i edició d'A. Blecua, Barcelona, Laia, 1988.
- BARTHES, R. (1970) *La retòrica antiga*, dins Barthes (1985) *La aventura semiològica*, Paidós, Barcelona, 1990, pàgines 85-160.
- BEUCHOT, M. (1998) *La retòrica como pragmática y hermenéutica*, Barcelona, Anthropos.
- CICERÓ (55 aC.) *De l'orador*, edició de Salvador Galmés, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1929.
- COMPANY, F. (2002) *Trastornos literarios*, Plaza & Janés, Barcelona.
- CROS, A. (2003) *Convencer en clase. Argumentación y discurso docente*, Barcelona, Ariel.
- FISH, S. (1989) *Práctica sin teoría*, Destino, Barcelona, 1992.
- GALLARDO PAÚLS, B (2001) Teoria de la persuasió, dins A. López i M.Pruñonosa (eds.), *Fonaments de la comunicació*, Universitat de València, València, pàgines 267-290.
- GARRIDO MEDINA, J. (1997) *Estilo y texto en la lengua*, Gredos, Madrid.
- LABORDA GIL, X. (1993) *De retòrica. La comunicació persuasiva*, Barcanova, Barcelona. Edició castellana a www.santcugat.net/laborda.
- LABORDA GIL, X. (1996) *Retòrica interpersonal. Discursos de presentació, dominio y afecto*, Octaedro, Barcelona.
- LABORDA GIL, X. (2002) *Historiografía Lingüística: Veinte principios del programa hermenéutico*, "Revista de Investigación lingüística, RIL.", núm. 1, Vol. V, pàgines 179-207.

- LABORDA GIL, X., coord. (2005) *Llengua, societat i comunicació. Retòrica i persuasió*, 3 (juliol de 2005); URL www.ub.edu/cusc.
- LLEDÓ, E (2000) *No es posible una democracia sin educación*, T.E. "Treballadors de l'Ensenyament", núm. 215 (IX-2000) 88.
- MENDIETA, C. (2002) *Tècniques de negociació i resolució de conflictes. Manual de consulta*, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- MENDIETA, C i VELA, O. (2005) *Ni tu ni jo. Com arribar als acords*, Graó, Barcelona.
- MILLÁS, J. J. (2000) *Articulentos*, Alba Editorial, Barcelona.
- MILLÁS, J. J (2005) *Todo son preguntas*, Península, Barcelona.
- MORTARA GARAVELLI, B. (1988) *Manual de retòrica*, Cátedra, Madrid, 1991.
- MULHOLLAND, J. (2003): *El lenguaje de la negociación. Manual de estrategias prácticas para mejorar la comunicación*, Gedisa, Barcelona.
- PLANTIN, C. (1996) *La argumentación*, Ariel, Barcelona, 1998.
- ROMILLY, J. (1988) *Los grandes sofistas en la Atenas de Pericles*, Siex Barral, Barcelona.
- RUBIO, J. i PUIGPELAT, F. (2000) *Com parlar bé en públic*, Pòrtic, Barcelona.
- SHOPENHAUER, A. (1830) *L'art de tenir sempre raó*, Empúries, Barcelona, 2005.
- VERNANT, J.-P. (1962) *Los orígenes del pensamiento griego*, Eudeba, Barcelona, 1965, 1979.